

הרב הראל דביר

השלמות למאמר: 'אי-ודאות כתנאי לגרמא'

במאמרי 'אי-ודאות כתנאי לגרמא'¹ ביססתי את הקביעה שהיתר גרמא בשבת (מדאורייתא, ובמקום הפסד או חולי גם מדרבנן) חל גם כשתוצאת המעשה היא ודאית. להלן שתי השלמות למאמר:

א. שיטת הרי"ד

בביאור האיסור לקרב כיבוי, כתב הרי"ד (פסקים שבת מז ע"ב ד"ה פיס' ולא יתן): שאני הכא, מפני שמקרב את כיבוי. פ' הנה בעיקר הוא מכבה, כיון שמשים מים בכלי, ואף על פי שבלא המים הם כבין, הוא מקרב את כיבויין; אבל שם, בכלים, ספק יכבו ספק לא יכבו.

במאמרי התקשיתי שבעוד שמתחילת דברי הרי"ד משמע שהגורם המכריע הוא מיקום ואופן הפעולה (בעיקר - אסור, וזו המציאות בכלי עם מים המקבל ניצוצות; שלא בעיקר - מותר, וזו המציאות בהנחת כלים מלאים מים ליד אש בוערת), מסוף דבריו נראה שהגורם המכריע הוא מידת הוודאות. העירני הרב אליעזר טויק שהמילה 'ודאי' מופיעה בכתבי הרי"ד במקומות נוספים שבהם ההקשר שלה אינו מובן. מבחינת לשונות הרי"ד במקומות אחרים, עולה האפשרות שפירוש המילה 'בעיקר' הוא: בוודאות.² נראה שאפשרות זו מתאימה לדבריו כאן, ויש בה כדי להבהיר את כוונתו.

ב. שיטת הרי"ש אלישיב

במאמרי כתבתי שההנחה שהיתר גרמא אינו מותנה בחוסר ודאות בתוצאה היא הנחה שמוסכמת גם על הפוסקים שאסרו שימוש במכשירי גרמא, וצינתי מקורות לדברי פוסקים אלו,³ שבהם הם לא העלו כלל את טענת הצורך בחוסר ודאות כנימוק לעמדתם.

1. אמונת עתיך 142 (שבט תשפ"ד), עמ' 148-158.

2. כתובות כג ע"א: 'אי אמרי בעיקר לא נתקדשה'; בבא קמא נו ע"א: 'דבעיקר נפקא ואזלא... כיון דבעיקר נפקא' (ועמד על כך המהדיר שם, הערה 21*); בבא בתרא קעה ע"א: 'שבעיקר הוא אומר'; חולין (מהדורה קמא) סב ע"א: 'בעיקר הוא טמא'; נידה מח ע"א: 'שבעיקר באו ונשרו' (אמנם המהדיר בהערה 4 ציין שבאחד מכתבי היד ליתא); שו"ת הרי"ד, ס' קי: 'דבעיקר ימות ולא יחיה' (המהדיר בהערה 10 כתב שצ"ל 'דבוודאי', ולפי האמור אין צורך בהגהה זו).

3. הרי"ש אלישיב, קובץ תשובות, ח"ה ס' כא תשובה ב; וכן בתשובתו שנדפסה בשו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב ס' פח; ויעו"ש ס' פז וסי' קכד; וכן הובא בשמו בספר שבות יצחק - בדיני מיקרוגול, דוד שמש, גרמא, חשמל; פט"ו עמ' קלח-קלט; ובמאמרו של הרב שלום יוסף גלבר בקובץ ישורון, כ עמ' קיג. וכן משמע מדברי הר"ן קרליץ, חוט שני, שבת ח"א עמ' רו-רז; ומדברי הרש"י גלבר (שם).

הרב משה הררי⁴ מסר בשם הרי"ש אלישיב שהחמיר מסיבה אחרת בגרמא במכשירי חשמל, והיא שאף שהיתר גרמא נאמר גם בתוצאה ודאית, מכל מקום, יש צורך באפשרות למנוע את התוצאה במרווח הזמן שבין הפעולה האנושית ובין התוצאה. לכאורה לא ברור מה המקור לתנאי זה, ויותר מכך לא ברור, מדוע להחמיר בגללו בכלל מכשירי הגרמא החשמליים, שברבים מהם (דומני שרובם), ניתן למנוע את התוצאה לאחר הלחיצה, על ידי לחיצה חוזרת. הרב משה קוטקס⁵ הציע להבין בדעת הרי"ש אלישיב שאמנם אין צורך בחוסר ודאות, אך יש צורך בריבוי גורמים באופן שיגרע מהכרחיות התוצאה. לכאורה בהגדרה זו, קשיא רישא אסיפא, שכן לכאורה אין הבדל בין חוסר ודאות ובין גריעה מהכרחיות. מחומר הקושי בהבנות אלו, אולי יש לפרש בדעת הרי"ש אלישיב, שריבוי הגורמים במקרה של גרם כיבוי על ידי הנחת כדי מים אינו מלמד על התניית היתר גרמא ביכולת למנוע את התוצאה, וגם לא על צורך לגרוע מהכרחיות התוצאה, ולא התכוון הרי"ש אלישיב לחדש תנאי בהגדרה היסודית של גרמא, אלא רק לבטא ולהמחיש את התנגדותו העקרונית למכשירים שמתוכננים לפעול תמיד בגרמא, התנגדות שהובאה בכל המקורות שבהם הובאה דעתו על מכשירים אלה (לעיל הערה 3). בהנחת כדי מים אין מדובר במכשיר שמתוכנן לפעול תמיד בגרמא, וניתן להמחיש זאת על ידי הדגשת ריבוי הגורמים וכן היכולת למנוע כיבוי על ידי הזזת הכדים לאחר הנחתם ולפני שיכבו את האש, אבל המחשה זו אינה חלק מהותי מהגדרת גרמא או מהגדרת הסיבה להתנגדות הרי"ש אלישיב לשימוש במכשירים שמתוכננים לפעול תמיד בגרמא. לפי כל זה, גם הרי"ש אלישיב סבור שאין צורך באי-ודאות כתנאי לגרמא, והדברים מתאימים להסתייגות שהביא הרב קוטקס⁶ בשם הרב דוד מורגנשטרן מהוספת תנאי זה של חוסר ודאות בדעת הרי"ש אלישיב.

-
4. קדושת השבת א, סעי' יז הערה כ עמ' קכג-קכד, וכן עמ' רט ועמ' רו.
 5. הרב משה קוטקס, 'גרם מלאכה כשהתוצאה ודאית', בית אהרן וישראל, רכח (אב תשפ"ג), עמ' קטז-קכז.
 6. שם.

Halichot Am Israel Organization
Universal Center of Mishpat haTorah

Emunat Itecha

The platform for articles combining Torah study and its practical application in the Land of Israel

Nissan 5784

143

בחזרה לעמוד התוכן